УДК 372: 37. 035

І.П. Рогальська-Яблонська

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ДОШКІЛЬНОМУ ДИТИНСТВІ

Анотація. У статті висвітлюються особливості проектування системи соціалізації особистості у дошкільному дитинстві. Автор висвітлює компоненти (напрями), що взаємопов'язані між собою і розкривають наперед послідовність і практичне забезпечення, а також зміст діяльності та її результат за кожним напрямом системи соціально-педагогічного супроводу соціалізації особистості.

Ключові слова: соціалізація, проектування, система, соціально-педагогічний супровід, дошкільний навчальний заклад,

Аннотация. В статье рассматриваются особенности проектирования системы социализации личности в дошкольном детстве. Автор определяет компоненты (направления), взаимосвязанные между собой, раскрывает их последовательность и практическое обеспечение, а также содержание деятельности и ее результат по каждому направлению системы социально-педагогического сопровождения социализации личности.

Ключевые слова: социализация, проектирование, система, социально-педагогическое сопровождение, дошкольное образовательное учреждение.

Актуальність дослідження проблем соціалізації особистості у дошкільному дитинстві зумовлена зміною соціокультурних умов формування особистості, суперечливим станом соціально-педагогічної теорії та практики. Сучасна ситуація нестабільності призвела до зміни усієї картини суспільного життя, до зміни форм соціального контролю, ролі соціальних інституцій та власне і самої соціалізації, у процесі якої індивід стає особистістю, набуваючи статусу самостійного соціального суб'єкта. Ці зміни засвідчили

потребу переосмислення наукових уявлень про соціалізацію як соціокультурного явища на теоретико-методичному рівні, що поставило проблему соціалізації у центр уваги сучасних дослідників (А.Богуш, М.Галагузова, Н.Голованова, А.Капська, О.Кононко, Н.Лавриченко, С.Литвиненко, А.Мудрик, С.Савченко, С.Харченко).

Вищесказане набуває значущості, коли йдеться про особистість у дошкільному дитинстві, яке посідає особливе місце у педагогічній і психологічній науці і трактується науковцями як „період первинного фактичного становлення особистості". Соціалізація особистості в дошкільному дитинстві є пріоритетним напрямом дошкільної освіти, важливим системним педагогічно виваженим процесом, пролонгованим у часі, у змістовному та технологічному аспектах, що дозволяє дитині прилучатися до соціокультурного процесу та освоювати позицію суб'єкта соціального життя. Педагогічно виважена соціалізація дитини-дошкільника органічно вбудована у педагогічний процес дошкільного навчального закладу і в узагальненому вигляді є системою соціально-педагогічного супроводу, що дозволяє розв'язати наявні завдання та проблеми у процесі соціалізації та досягти поставлених цілей соціалізації на етапі дошкільного дитинства. Соціально-педагогічний супровід соціалізації дитини-дошкільника відображає професійну інтерпретацію педагогом соціальної ситуації розвитку дитини, перетворення її у чинник соціально-особистісного становлення вихованця.

Відтак, **мета статті** полягає у науково-теоретичному обґрунтуванні соціально-педагогічного супроводу соціалізації особистості у дошкільному дитинстві та розробці методичних засад його забезпечення у дошкільних навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу. Соціалізація дитини є стратегічною метою діяльності кожного педагога. Нова соціокультурна ситуація неминуче задає нові параметри перебігу соціалізації, пред'являючи до її суб'єкта підвищені вимоги у формуванні нових моделей соціальної поведінки,

конструюванні персональної системи цінностей, внаслідок чого перед педагогічною наукою постає потреба переосмислення й перегляду засад виховання та соціалізації особистості у дошкільному дитинстві.

Супровід соціалізації особистості передбачає необхідність сформованого у педагогів цілісного уявлення про дитину як об'єкт і суб'єкт соціалізації, що вимагає визначення специфіки діяльності фахівців дошкільного закладу на кожному віковому етапі її соціального становлення, ставлення до неї як до суб'єкта спілкування, співпраці, партнерства, надання права на власний вибір.

У словнику В. Даля знаходимо тлумачення супроводу, як дію, опредмечену від дієслова „супроводжувати", тобто „проводжати, супроводжувати, іти разом для проводжання, проводжати, слідувати" [1]. Таке трактування відображає одну принципову особливість супроводу: одночасне перебування поруч з дитиною, яка в силу вікових особливостей проходить первинну соціалізацію; наявне посередництво дорослого між соціальним світом і власним життєвим світом дитини забезпечує її оптимістичне світовідчуття завдяки створенню в просторі дошкільної установи умов для соціально-емоційного благополуччя та гармонійної соціалізації особистості. При аналізі поняття "супровід" важливим також є те, що суб'єктом або носієм проблеми розвитку дитини є не тільки вона сама, але і її батьки та педагоги [4, с. 302].

Діяльність фахівців дошкільного навчального закладу, які забезпечують супровід соціалізації особистості, "спрямована на забезпечення двох узгоджених процесів: індивідуальний супровід дитини в освітньому процесі певної вікової групи і системне супроводження, яке спрямоване на превентивно-пропедевтичну або профілактично-корекційну роботу усієї вікової групи (або системи у цілому)" [3, с. 49].

Вирішення завдання досліджень щодо проектування системи соціально-педагогічного супроводу соціалізації особистості у дошкільному дитинстві потребує створення проекту супроводу.

Педагогічне проектування системи соціально-педагогічного супроводу соціалізації дитини-дошкільника виражається у визначенні взаємопов'язаного і послідовно взаємодіючих компонентів супроводу процесу соціалізації, що відображають логічну послідовність і адекватне відтворення у реальній освітній практиці педагогічної діяльності через забезпечення організованої взаємодії у системі "дитина-дорослий", "дитина-дитина" і "дитина-соціум". Проектування у загальному його розумінні – це науково обґрунтоване конструювання системи параметрів майбутнього об'єкта або якісно нового стану, наявного проекту-прототипу, прообразу передбачуваного або можливого об'єкта, стану чи процесу в єдності зі шляхами його нових завдань, що пов'язані з проектуванням систем. Проектування в цілому як соціальна категорія хоча і стоїть в одному ланцюгу з такими поняттями як прогнозування, планування, конструювання, програмування, моделювання, однак має свої суттєві відмінності, оскільки є найбільш загальним комплексним, інтегративним феноменом [2, с. 58].

Аналіз вищезазначених понять показує, що вони співвідносяться за типом: часткове-загальне, тобто моделювання є складовою частиною проектування. Погоджуючись із поглядами О. Коберника щодо проектування в освіті як часткового елементу – соціального проектування, ми розглядаємо проектування системи соціально-педагогічного супроводу соціалізації особистості в дошкільному дитинстві як складну, багаторівневу систему. Вона передбачає таку ієрархію: соціальна площина (соціум вимагає усе більшої уваги і держави, і суспільства, і соціальних інституцій, і сім'ї в безкінечному розмаїтті рівнів та змісту їх зв'язків, просторів та форм взаємодії); психолого-соціально-педагогічна площина (дошкільний навчальний заклад та сім'я як найважливіші соціальні інституції соціалізації відображають основні напрями міжособистісної взаємодії між тим, хто супроводжує, і тим, хто цього потребує; вони спрямовані на актуалізацію соціального потенціалу дитини для її успішної соціалізації-індивідуалізації на засадах гуманістичної тенденції); особистісна площина (що є

індивідуальним супроводом соціального становлення особистості й характеризує цілісне уявлення про дитину як об'єкт і суб'єкт соціалізації та Я-концепцію самої дитини). Усі ці площини системи супроводу є взаємопов'язаними і забезпечують гармонійну соціалізацію особистості в дошкільному дитинстві.

Отже, система соціально-педагогічного супроводу соціалізації має певні компоненти (напрями), що взаємопов'язані між собою і розкривають наперед послідовність і практичне забезпечення, а також зміст діяльності та її результат за кожним напрямом соціально-педагогічного супроводу соціалізації особистості.

Виявлення проблем соціалізації дітей у педагогічному процесі дошкільного закладу починається зі створення колективу однодумців та реалізується через виявлення суперечностей між необхідною для соціалізації дитини системою соціально-педагогічного супроводу та практикою роботи у дошкільному закладі, аналіз стану процесу соціалізації особистості у дошкільних закладах, формулювання цілісного уявлення у педагогів про дитину як об'єкт і суб'єкт соціалізації та визначення мети системи супроводу соціалізації особистості.

Розробка концепції соціалізації особистості в дошкільному дитинстві вимагає пошуку методологічних орієнтирів реалізації відповідної стратегії соціалізації особистості у дошкільному дитинстві: системно-цілісного, особистісно-діяльнісного, культурологічного, компетентністного підходів. Концептуалізація також обумовлює узгодженості позицій суб'єктів для вироблення загальних принципів проектування системи соціально-педагогічного супроводу соціалізації особистості, таких як: принцип пріоритету інтересів дитини, балансу як оптимального співвідношення процесів індивідуалізації та соціалізації в їх єдності та відмінності, опертя на позитивне, принцип соціальної відповідності, комплексного підходу і неперервності супроводу. Також в обґрунтуванні змістово-організаційних засад процесу соціалізації особистості у дошкільному дитинстві було

використано метод педагогічного моделювання, що дозволив розглядати всі її складові в єдності й взаємодії. Запропонована експериментальна модель супроводу соціалізації особистості у дошкільному дитинстві обіймала адаптаційно-орієнтаційний, конструктивно-рефлексивний та соціально-зорієнтований етапи, кожний з яких підсилював новоутворення попереднього.

З метою програмно-методичного забезпечення соціалізації особистості в дошкільному дитинстві була створена парціальна програма соціального розвитку дітей дошкільного віку. Зазначимо, що в Україні існують різноманітні програми для дошкільних навчальних закладів (“Малятко”, “Дитина”; регіональні програми – “Дитина в дошкільні роки”, “Українське дошкілля”, “Ранній інтелектуальний розвиток дитини”, “Дошкільник і економіка”, “Моє довкілля”), які, серед інших ліній розвитку, окреслюють і коло завдань соціально-морального, емоційно-ціннісного розвитку дитини дошкільного віку. Водночас програмно-методичні розробки, необхідні для забезпечення гармонійної соціалізації особистості у дошкільному дитинстві, розрізнені, несистематизовані, не об’єднані в цільову програму. Це спонукало до розробки авторської парціальної програми “Дошколярик у суспільному довкіллі”, яка б забезпечувала соціально-особистісний розвиток дошкільника. Теоретико-методологічні засади програми становили наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених – представників гуманістичного виховання у дитячій психології та соціальній і дошкільній педагогіці, дослідження у галузі соціального становлення особистості та розвитку дитини дошкільного віку. Основні орієнтири програми щодо змісту соціально-особистісного розвитку дітей визначалися сферами життєдіяльності, визначеними Базовим компонентом дошкільної освіти в Україні: “Природа”, “Культура”, “Люди”, “Я сам”. При цьому враховували ті вимоги, які ставить цей документ до змісту освітніх програм, професійної компетентності педагогів, організації розвивального соціокультурного середовища. Програма “Дошколярик у суспільному довкіллі” легко

інтегрується з будь-якими освітніми технологіями і системами роботи, оскільки створює для них змістову базу: тому програма передбачала не лише відповідні цілі і завдання соціально-особистісного розвитку дітей дошкільного віку, але і розробку варіативних методів і форм взаємодії з дітьми у різних сферах суспільного довкілля, а також короткі рекомендації для роботи з батьками. Програмування як компонент супроводу безпосередньо пов'язаний з плануванням. Якщо програма передбачає формування у дітей системи уявлень про суспільне довкілля, людей та своє Я, то планування конкретизує діяльність педагогів щодо визначення методів і форм взаємодії учасників супроводу на кожному етапі його реалізації.

Важливу роль в організації поетапної міжособистісної взаємодії між фахівцями дошкільної установи, дітьми та батьками відіграє розробка змістово-організаційних засад кожного етапу здійснення соціально-педагогічного супроводу соціалізації особистості та проведення діагностики його результативності. Також необхідно виявити розбіжності та їх причини між завданнями кожного етапу моделі супроводу та досягнутими на цьому етапі результатами. Важливим також є забезпечення комфортного психологічного клімату в групах дошкільного закладу та створення повноцінного простору для соціально-особистісного розвитку дитини на засадах природної соціокультурної ситуації, наявної у регіональному просторі (макро-і мікроконцентр, кожний з яких мав декілька компонентів). Організована взаємодія суб'єктів супроводу забезпечує ефективність його перебігу. Психічні особливості дітей дошкільного віку та врахування характеру засвоєння ними нового, роблять можливим не тільки рух уперед, але й повернення до уже засвоєного, але на більш високому рівні (за принципом концентричності).

Функціонуванню дошкільного закладу як відкритої соціуму соціально-педагогічної системи повинна передувати робота, спрямована на створення "соціального портрету" довкілля, що містить опис соціальних об'єктів найближчого оточення. Відкритість покликана активно залучити дитячу

спільноту та педагогічний колектив дошкільної установи у соціокультурні зв'язки із соціумом і задовольнити їхні потреби у контактах з соціальним світом. Реалізація ролі суб'єкта соціального партнерства, центру творчих соціальних ініціатив, (значимих як для дітей-дошкільників, так і для педагогів, батьків, жителів мікрорайону, міста (села) здійснюватиметься через реалізацію програми соціально-зорієнтованих акцій.

Аналіз результатів впровадження системи соціально-педагогічного супроводу соціалізації дітей здійснюється завдяки порівнянню досягнутих результатів з визначеними критеріями соціалізації особистості у дошкільному дитинстві, але при цьому виникає низка труднощів. Оскільки дошкільні заклади працюють, насамперед, на перспективу, то результати соціалізації особистості у період дошкільного дитинства повною мірою можуть проявитися у поведінці дитини тільки у період навчання у школі, а то і в дорослому житті, тобто бути відстроченими у часі. Необ'єктивність даних дослідження часто ускладнюється тим, що вихователі прагнуть показати кращі результати соціалізації дітей, а це утруднює бачення результату проектування супроводу. Основу аналізу проекту соціально-педагогічного супроводу соціалізації дитини становить його гуманітарне спрямування, тобто, насамперед, соціально-емоційне благополуччя дитини та розвиток її як особистості.

Отже, проектування системи соціально-педагогічного супроводу соціалізації особистості у дошкільному дитинстві становить послідовну зміну його напрямів: від виявлення проблем соціалізації дітей у педагогічному процесі дошкільного закладу до аналізу результатів впровадження системи супроводу соціалізації і вимагає організації спільної діяльності суб'єктів проекту та їхньої партнерської погоджувальної роботи у його перебігу.

Соціально-педагогічний супровід соціалізації є процесом особистісної взаємодії між тим, хто супроводжує, і тим, хто цього потребує, спрямованим на актуалізацію соціального потенціалу дитини для її успішної соціалізації-індивідуалізації на засадах гуманістичної тенденції, яка відповідає реальному

статусу сучасного дошкільного дитинства, що уможливлює педагогічно виважену соціалізацію особистості в дошкільному дитинстві.

Система соціально-педагогічного супроводу містить такі структурні елементи:

– мета і завдання;

– пріоритетні напрями та зміст діяльності дорослих з дітьми;

– способи взаємодії дорослих з дітьми на основі гуманістичної позиції вихователів, соціальних педагогів, психологів, батьків та інших суб'єктів супроводу;

– розгортання процесу у часі та просторі через поетапну реалізацію;

– критерії ефективності соціалізації як результату.

Стратегічна ціль супроводу залежить від мети соціалізації особистості. Соціально-педагогічний супровід соціалізації особистості, прилучаючи її до соціокультурних цінностей, створює духовний і предметний простір виховання як механізм для самореалізації особистості, перетворення її на самодостатній соціальний організм, надаючи тим самим вихованню реального змісту. У протилежному випадку процес соціалізації позбавляється гуманістичного сенсу і стає засобом психологічного насилля, розвитку конформізму, слухняності, уніфікації, нівелювання людського "Я".

Педагогічний підхід до розуміння вищезазначеного акцентує увагу на особистісному плані соціалізації, на конструюванні дитиною у спільній діяльності з дорослими та однолітками такого образу світу, в якому відобразиться відкриття та освоєння дитиною двох важливих життєвих аспектів – світу власного "Я" (як виявлення та ствердження себе серед інших) та системи понять і уявлень про соціальний світ – "образ соціального світу" (як можливості "вписатися" у соціальне довкілля, віднайти себе у ньому, спроможності жити в умовах постійних змін). Педагогіка розвитку дошкільника як особистості, що утверджується у системі дошкільної освіти Базовим компонентом дошкільної освіти з властивим їй дитиноцентризмом і цільовою настановою на оволодіння дитиною наукою і мистецтвом життя,

виступає як основа формування гуманістичної позиції особистості, для чого необхідне позитивне прийняття себе та інших людей, оптимістичне світосприйняття. Мета соціалізації визначається як багатовимірний конструкт, який можливо спроектувати на "площини" чотирьох сфер життєдіяльності дитини, згідно до Базового компоненту дошкільної освіти. Кожна сфера реалізує лише частину, "зріз" цієї глобальної мети, а вміст цієї частини визначається змістом сфери у соціальній дійсності. Аналіз цілей соціалізації дошкільника через призму специфіки соціально-педагогічного супроводу дозволив згрупувати можливості соціалізації у завдання, що умовно задають окремі цільові напрями: 1) сприяння адаптації дитини до умов життєдіяльності, введення дитини у світ людських стосунків, формування у дітей відкритості до світу людей; 2) сприяння динаміці і розвитку самоусвідомлення, що дозволить дитині змінювати уявлення про себе і ставлення до себе у процесі життєдіяльності, формування готовності до сприймання соціальної інформації, виховання навичок соціальної поведінки; 3) формування у дитини суб'єктивної життєвої позиції, допомога у самореалізації. Передусім це стосується, виховання усвідомленого ставлення до себе як вільної самостійної особистості та до своїх обов'язків, що визначається зв'язками з іншими людьми, бажання пізнавати людей, робити добрі вчинки. Окреслені цілі ми розглядаємо як основу для визначення пріоритетних напрямів та змісту діяльності дорослих з дітьми, відбору форм, методів та засобів соціалізації дитини.

Основними характеристиками соціально-педагогічного супроводу є його процесуальність, пролонгованість, занурення в реальне повсякденне життя сім'ї та дошкільної установи, в особистісну взаємодію між учасниками цього процесу.

Основним спрямувальним елементом соціально-педагогічного супроводу соціалізації дитини вважаємо супровідну діяльність педагога, спрямовану на розвиток соціально та індивідуально значущих показників соціального становлення дитини дошкільного віку. Основою супровідної

діяльності є дія супроводу. Соціально-педагогічний супровід побудований на гуманістичних засадах, що означає зорієнтованість на особистість дитини, створення умов для становлення її як суб'єкта соціалізації та власної життєтворчості; на створенні у групі дошкільного закладу сприятливого психологічного клімату захищеності і комфорту. Він має превентивний і розвивальний характер.

Показником ефективності пропонованого супроводу є позитивні зміни у рівнях соціалізації дітей, її результат – збільшення кількості дітей із високим рівнем – гармонійної соціалізації.

Отже, запровадження у педагогічний процес дошкільного навчального закладу системи соціально-педагогічного супроводу соціалізації дітей за допомогою відповідного програмно-методичного забезпечення забезпечує педагогічно виважений і гармонійний процес соціалізації дітей дошкільного віку.

Список використаної літератури

1. Даль В. Толковый словарь: в 4 т. Т. IV / Владимир Даль. – М.: Русский язык,1991. – 683 с.
2. Коберник О.М. Виховний процес та його проектування в школі // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. – Збірник наукових праць / О.М. Коберник. – Київ.: Пед. думка, 1999. – Кн. 1. – С. 57-64.
3. Крутій К.Л. Моніторинг як сучасний засіб управління якістю освіти в дошкільному навчальному закладі: Монографія / К.Л. Крутій. – Запоріжжя: ТОВ "ЛІПС" ЛТД, 2006. – 172 с.
4. Психолого-педагогическое консультирование и сопровождение развития ребенка: Пособие для учителя-дефектолога / Под. ред. Л.М. Шипицыной – М.: Гуманит. изд. Центр Владос. – 2003. – 528 с.
5. Рогальська І.П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві: сутність, специфіка, супровід: Монографія / І.П.Рогальська. – Київ: "Міленіум", 2009. – 400 с.